

Over de noodzaak van verstillings in het natuurbehoud

Een apologie van het Vlaamse natuurbeheer

Glenn Delière is verbonden als aspirant van het FWO aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte van de KU Leuven. Hij werkt momenteel aan een proefschrift over een filosofische interpretatie van natuurbehoudspraktijken, waarbij hij bijzondere aandacht besteedt aan natuurbehoud als zingeving en aan het natuurbehoud welke de continuïteit van betekenissen in de leefwereld bewerkstelligt. In dit artikel maakt hij op een tentatieve manier een onderscheid tussen twee archetypen van natuurbehoud in Vlaanderen en Nederland, met het oog op de vraag hoe goed zij er in slagen om die continuïteit tot stand te brengen.

Glenn Delière

Aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen, doctorandus aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KU Leuven

Glenn.deliege@hiw.kuleuven.be

De Beerze

Een Vlaams groepje natuurgidsen in spe stond zijn ogen uit te kijken. Voor hen lag vijftig hectaren pas ontwikkeld natuurgebied langs het riviertje de Beerze, aan de rand van de Kampinaheide in Boxtel, Noord-Brabant. Het gebied zelf was ooit geschonken aan Natuurmonumenten, de vereniging die sindsdien instaat voor het beheer. De gekanaliseerde Beerze had er net haar meanders teruggekregen, en van de vijftig hectaren maïsakker die er rond lagen was de geëutrofiëerde bouwvoor afgegraven. Die vijftig hectaren zouden voortaan gaan dienen als overstromingsgebied voor de Beerze, en mochten zich vanaf nu spontaan ontwikkelen tot een moerassige wildernis.

Het was vooral de vanzelfsprekendheid waarmee een voor Vlaamse ogen toch wel grootschalige natuurontwikkelingsoperatie plaatsvond die het publiek trof. Vijftig hectaren! De mediaan van de oppervlakte van de natuurgebieden in Vlaanderen lag in 2005 nog op 10,2 hectaren (MIRA-T rapport, 2005). En hier werd zo maar eventjes vijftig hectaren nieuwe natuur aangelegd, schijnbaar in een handomdraai.

Een discussie over de verschillen in natuurbeheer tussen Nederland en

Vlaanderen volgde. Natuurlijk, Natuurmonumenten kan rekenen op de steun van een kleine negenhonderdduizend leden. Natuurpunt, de Vlaamse zusterorganisatie, kan net geen zeventigduizend leden bekoren. Zelfs in verhouding tot de respectievelijke bevolkingsaantallen is dat een opmerkelijk groot verschil.

Daarnaast zijn er in Nederland nog andere krachtige spelers op de natuurmarkt: Staatsbosbeheer bijvoorbeeld, of het WWF. Dat zorgt voor een taakverdeling. In Vlaanderen beheert het Agentschap voor Natuur en Bos heel wat minder hectaren, is het WWF niet actief in het concrete natuurbehoud en heb je naast Natuurpunt alleen een handvol lokale spelers, zoals De Vrienden van Heverleebos en Meerdaelwoud. De grotere inspanning die Natuurpunt dus moet leveren om de Vlaamse natuur te behouden, moet ze bovendien zien te bekostigen met minder middelen. Het kleinere ledenaantal vertaalt zich natuurlijk onmiddellijk in minder inkomsten, en bovendien beschikt Natuurpunt niet over een Postcodeloterij.

Natuurbehoud in Vlaanderen en Nederland

Misschien nog opmerkelijker is dat Natuurmonumenten zo gewonnen bleek

Het laarzenpad, Boxtel, Noord-Brabant

Hert in het natuurreservaat Kampina

Het Flesven

voor de natuurontwikkelingsgedachte. Als oudste en eerder conservatieve speler binnen het Nederlandse natuurbehoud leek de organisatie bij de opkomst van het natuurontwikkelingsparadigma eerder terughoudend tegenover de grootschalige natuurbouw (van der Windt, 1995). Natuurbehoud was voor hen lange tijd in de eerste plaats natuurbeheer: het min of meer verder zetten van traditioneel-agrarische vormen van landgebruik om de patronen en vegetatietypen van het traditionele cultuurlandschap te bewaren. Daar was blijkbaar verandering in gekomen: van het passieve bewaren van bedreigde natuur met behulp van min of meer traditionele technieken, was natuurbehoud voor Natuurmonumenten nu ook het actief aanleggen van nieuwe natuur met behulp van ecologische spijstechnologie geworden.

De natuurontwikkelingsgedachte heeft sinds de late jaren zeventig van vorige eeuw een steile opmars gemaakt in het Nederlandse natuurbehoud, en slaagt er dankzij internationaal gerenommeerde vlaggenscheppen als de Oostvaardersplassen ook steeds meer in om ingang te vinden in de rest van Europa. Aan de oorsprong van de natuurontwikkelingsgedachte lag schijnbaar een back to basic gedachte: mits een aantal sturende maatregelen leek het mogelijk om het Nederlandse oerlandschap, dat bijna onherkenbaar begraven lag onder het sediment van millennia menselijke activiteit, terug aan de oppervlakte te brengen. Dat spreekt natuurlijk enorm tot de verbeelding: het natuurbehoud kan plots terug aan de slag met de archè van het natuurbehoud, de voorgoed verloren gewaande oerbouwstenen van

het Nederlandse landschap. Het verhaal van een immer voortschrijdende vermenselijking en verschraling van de natuur, kon eindelijk omgedraaid worden. Het was tijd voor ontmenselijking van het landschap.

Terwijl gedurende de jaren tachtig en negentig in geheel Nederland uiterwaarden op de schop gingen, boerden men in Vlaanderen rustig verder. Er waren geen middelen om tot een grootschalige natuurontwikkeling over te gaan, en al helemaal geen politiek draagvlak. Natuurbehoud bleef er dus beperkt tot het meer traditionele, kleinschalige natuurbeheer, en niemand leek warm te lopen voor het idee om nieuwe grootschalige wildernisgebieden aan te leggen. In tegenstelling tot in Nederland, waar een heel leger professionele planologen, ecologen en natuurbouwers aan de slag gingen voor de herinrichting van de Nederlandse natuur, bleef het natuurbehoud in Vlaanderen daardoor in de eerste plaats een regionaal, lokaal en vrijwillig gebeuren. Natuurpunt mag dan al een dwerg zijn in vergelijking met Natuurmonumenten als het aankomt op ledenaantallen, waar het wel in lijkt te slagen is om dat beperkte aantal leden vrijwillig aan de slag te laten gaan in de vele kleine natuurgebiedjes die het beheert. Over heel Vlaanderen rollen duizenden vrijwilligers wekelijks of maandelijks hun mouwen op om in hun lokaal natuurreservaat te gaan maaien, kappen of rijven. Ook daar lijkt een zeker back to basic gevoel mee te spelen: met de voeten diep in de modder en de zeis in de hand je lichamelijk en geestelijk onderdompelen in de lokale natuur. Even weg van achter het scherm of de boeken en ongemiddeld de

weerbarstige materialiteit van de natuur ondergaan.

Het verdriet van Vlaanderen

Er wordt wel eens smalend gedaan over het Vlaamse natuurbehoud, en dat niet in de laatste plaats door de Vlaamse natuurliefhebber zelf. De natuur in Vlaanderen is hopeloos versnipperd in kleine reservaatjes, goed verstopt achter de lintbebouwing van een louter op papier bestaande visie op ruimtelijke ordening. Vlamingen modderen maar wat aan, en al dat vrijwillig geploeter in natuurreservaten zorgt maar voor een weinig efficiënte en tergend trage vooruitgang op het vlak van het natuurbehoud. "Van hieruit bekeken lijkt heel Vlaanderen wel een rafellandschap", merkte een Nederlandse collega-milieu-filosoof onlangs op: het Vlaamse landschap getypeerd als één groot onbestemd margegebied tussen verschillende functies als verkeer, industrie, wonen, landbouw en natuur. Een landschap waar alles gearrangeerd kan worden, ergens in de schaduw tussen twee lijnen van de wetgeving in. Het valt niet te ontkennen dat er een waarheid zit in die karakterisering. Daarom werpt de Vlaamse natuurliefhebber wel eens een jaloerse blik naar het noorden, waar in Gidsland Nederland blijkbaar 50 hectaren landbouwgrond kan opgeofferd worden voor een natuurgebied dat op zich al een dikke 1000 hectaren groot is, waar een leger professionelen zich kan wijden aan natuur en landschap, geruggesteund door een duidelijke visie op planologie en natuur. Maar ook voor de Vlaamse natuurliefhebber blijft het rafellandschap steeds wel zijn eigen rafellandschap. Hoe zeer hij het ook

Natuurexploratie in Vlaanderen

Vrijwilligers Natuurpunt aan het werk

Natuurpuntteam Kampenhout

moge verfoeien, hij blijft eraan verknocht. Misschien zit in die verknochtheid ook iets waardevols voor het natuurbehoud.

Higgs over focale en technologische natuurrestauraties

In zijn recente werk *Nature by Design* besteedt de Canadese milieufilosoof Eric Higgs aandacht aan wat hij de “commodificatie van de natuurrestauraties” noemt (Higgs, 2000, 2003). Higgs ziet twee mogelijke routes die het restaureren van natuurgebieden in de toekomst zou kunnen volgen. Een eerste weg is die van een steeds verdergaande professionalisering en vertechnisering, wat hij de “technologise restauratie” noemt. De andere weg is die van de “focale restauratie”, waar de nadruk ligt op “het creëren van geëngageerde relaties tussen mensen en ecosystemen”. Hoewel deze twee tendensen elkaar niet wederzijds uitsluiten, wijst Higgs erop dat de technologische restauratie steeds meer de bovenhand lijkt te krijgen. Dit is volgens Higgs een negatieve tendens, vooral wanneer de technologische restauratie het resultaat wordt van “gecommodificeerde praktijken” in een “hyperreële omgeving”.

Higgs analyse steunt hierbij op twee belangrijke elementen. Eerst zorgt de technologische vooruitgang ervoor dat we de natuur steeds beter onder controle hebben en ze dus kunnen plooiën naar onze wensen. Langs de andere kant groeit het besef dat wat we onder “natuur” verstaan sterk bemiddeld is door bepaalde subjectieve en cultureel

bepaalde beelden. Wanneer je deze twee elementen bij elkaar voegt, bestaat het gevaar dat er een vorm van natuurontwikkeling ontstaat die niet meer gegrond is in de weerbarstige realiteit van de natuur, en dus ook niet meer begrensd wordt door die realiteit, maar die de natuur volledig plooit naar de noden, wensen en voorkeuren van mensen. De natuur wordt zo een louter consumptiegoed: van reële, weerbarstige materie verandert de natuur in een eindeloos plooibare hyperrealiteit die gevormd en hervormd kan worden al naargelang de voorkeuren van het publiek. Hierdoor verwordt natuurontwikkeling tot een “gecommodificeerde praktijk”: het zorgvuldig omgaan met de gegeven natuur zelf verdwijnt uit het zicht en in de plaats komt een professionele praktijk die erop gericht is om zo efficiënt mogelijk een bepaald beeld en een bepaalde verwachting van de natuur te realiseren. “Natuur zit toch tussen de oren” en “het gaat uiteindelijk om mensenwensen”.

Higgs wijst erop dat een dergelijke hyperreële natuur er best in kan slagen een rijkere en toegankelijker ervaring van de natuur te bewerkstelligen. Men kan de natuur immers zo kneden dat ze aan alle verwachting voldoet. Willen we edelherten zien? Dan leggen we toch gewoon een eco-corridor aan tussen twee natuurgebieden met een gemakkelijk toegankelijke, geriefelijke kijkhut voorzien van een landschappelijk ingepaste parking en picknickplaats? U vraagt, de natuur draait. Met behulp van onze eco-technologie, welteverstaan.

Er bestaat wel degelijk een gevaar dat de natuurontwikkeling verwordt tot en dergelijke gecommuniceerde praktijk. Maar wat is daar dan mee verloren? Het contact met de weerbarstige realiteit van de natuur? Dan maken we toch gewoon een minder toegankelijke kijkhut of een avonturenpad? Voor elk wat wils! Een eerste opmerking zou kunnen zijn dat de oorspronkelijke motivering achter de natuurontwikkeling, het back to basic van de oernatuur, zo op een subtiel manier geperverteerd dreigt te worden. Wat eerst misschien nog geduid kon worden als een - weliswaar altijd paradoxale (Drenthen, 2003) - poging van de mens om een meer nederige houding aan te nemen ten opzichte van de natuur, verwordt nu tot een totale inschakeling van de natuur in hedendaagse consumptieve patronen. Je kan je daarbij afvragen of het Vlaamse natuurbehoud, gestoeld op het vrijwillig beheer van kleine natuurgebiedjes door lokale vrijwilligers dan niet eerder de back to basic gedachte huldigt. Door lokale vrijwilligers zelf de eindverantwoordelijkheid te geven over de inrichting en het verdere beheer van het gebied, zorg je ervoor dat er een duurzaam engagement ontstaat van de lokale bevolking met zijn lokale natuurgebied. Dat is wat Higgs bedoelt met “focale restauratie”: natuurbehoud als het creëren van geëngageerde relaties tussen mensen en ecosystemen. Het maaien van een schraal hooilandje achter de wijk kan bijvoorbeeld uitgroeien tot een jaarlijks evenement waarbij de lokale gemeenschap zich nauw betrokken

voelt. En het hele jaar door wil iedereen natuurlijk de resultaten van die jaarlijkse inspanning graag opvolgen. Daarmee bereik je dan ineens een tweede eis die Higgs stelt aan de focale restauratie: de focale restauratie moet de gebiedende aanwezigheid van de natuur zelf tot uitdrukking weten te brengen. Wanneer de lokale gemeenschap zelf betrokken is bij het beheer en het onderhoud van een natuurreservaat, wordt dat reservaat al snel hun reservaat. Het krijgt een zekere particulariteit en eigenheid die door geen enkel ander reservaat gedeeld kan worden. Het gebied zelf wordt het brandpunt van de aandacht, en kan op zich een brandpunt worden voor de relaties binnen de lokale gemeenschap wanneer die elk jaar samenkomen om het te beheren.

Natuurbehoud in Vlaanderen: een apologie

De resultaten mogen dan al minder spectaculair zijn, maar wanneer je het beheer van natuurgebieden in grote lijnen overlaat aan professionals, dat breek je onvermijdelijk de banden die er bestaan tussen een lokale gemeenschap en hun lokale natuur. Dat gevaar wordt des te groter wanneer het gaat om de herinrichting van grote stukken natuur, en bereikt een toppunt wanneer die grote stukken natuur ontwikkeld worden tot een nieuwe vorm van oernatuur. Een dergelijke natuur wordt buiten het leven van alledag geplaatst, en dus zal het voortdurend zijn eigen gewichtigheid moeten legitimeren en adverteren om in de aandacht te blijven. "Komt dat zien, komt dat zien: de visarend broedt en de Schotse hooglanders zwemmen de Waal over". Er moeten allerlei kunstgrepen ondernomen worden om de relatie tussen de mensen en de natuur opnieuw tot stand te brengen: fiets- en wandelpaden, met om de honderd meter een bordje dat uitlegt waarom het gebied dat we doorkruisen nu juist zo belangrijk moeten vinden. Maar de consument geraakt snel verwend en vermoeid, en dus moet het steeds bigger, better, faster,

more. Waarom geen GPS-routes voor 4x4's dwars door de Veluwe? Kan het allemaal niet wat stiller en vooral duurzamer? Een voordeel van de Vlaamse vorm van natuurbehoud lijkt erin te liggen dat het lokale natuurgebied op een meer vanzelfsprekende manier gewichtig wordt. Het lokale natuurgebied mag dan al niet spectaculair zijn, het heeft een soort van vanzelfsprekende aanwezigheid en waarde voor de lokale gemeenschap die instaat voor haar behoud. Er ontstaat dan iets wat René Munnik beschreven heeft als "een logica van de hechting door de duur" (Munnik, 2002). Wanneer een object (of een persoon) zijn waarde, zijn "gewichtigheid", moet legitimeren aan de hand van bepaalde kwaliteiten die het zou hebben, dan verdwijnt dat object als particulier object zelf volledig uit het zicht. Andere objecten kunnen net zo goed, en misschien wel beter, dezelfde kwaliteiten belichamen. Zo'n object moet dus steeds opnieuw uitpakken met nieuwe en nog meer bijzondere kwaliteiten, om de concurrentie voor te blijven. Een object dat zijn waarde ontleent aan het feit dat het door zijn jarenlange aanwezigheid bij de activiteiten van een persoon of een gemeenschap vervlochten is geraakt met allerlei verhalen die betrekking hebben tot die persoon of gemeenschap, kan in zijn particulariteit niet vervangen worden. Het heeft door de jaren heen een soort van "be-waarwaardigheid" opgebouwd, die door niets anders gelegitimeerd kan en hoeft te worden dan door te verwijzen naar zijn steeds wederkerende aanwezigheid in die verhalen die er over en er rond verteld worden. Zo'n object heeft niets te bewijzen, hoeft niet voortdurend te roepen hoe belangrijk het wel niet is. Uiteindelijk kunnen we natuurlijk niet anders dan toegeven dat het vrijwilligersmodel van natuurbestuur minder efficiënt is wat betreft het behalen van natuurbehoudsdoelstellingen. Maar je kan je afvragen of de verstilde vorm van het Vlaams natuurbeheer, met zijn nadruk op het belang van duurzame, niet louter

consumptieve relaties tussen lokale natuur en gemeenschap, niet dichter bij de basismotivatie van de natuurbehoudsgedachte ligt dan het soms, weliswaar spectaculaire, vuurwerk van de grootschalige en professionele natuurontwikkeling.

Summary

In this article, Glenn Delière tentatively compares two archetypes of nature conservation practices. The first archetype is predominately of Dutch origin, and focuses on the large-scale restoration of nature reserves with the aid of technological means and professional nature workers. The second archetype is the more small-scaled form of restoration with the aid of local volunteers and little technology, which is more characteristic of Flemish nature conservation practices. With the aid of Eric Higgs's analysis of nature-restorations as either "technological" or "focal", Glenn Delière comes to the conclusion that while the Flemish model seems to lack in efficiency, it does have the advantage of forging durable relations between local communities and "their" nature reserves, while the Dutch paradigm can easily lead to a total commercialisation of nature conservation.

Literatuur

- Drenthen, M. (2003) Grenzen aan wildheid. Wildernisverlangen en de betekenis van Nietzsches moraalkritiek voor de actuele milieu-ethiek. Budel: Damon.
- Higgs, E. (2000) Nature by Design. In: Higgs, E., A. Light, D. Strong, Technology and the Good Life?. Chicago: University of Chicago Press.
- Higgs, E. (2003) Nature by Design. People, Natural Process, and Ecological Restoration. Cambridge (Mass.)/London: The MIT Press.
- MIRA-T rapport (2005), Brussel: Vlaamse Milieu Maatschappij
- Munnik, R. (2002) Natuur en weerstand. In: Coolen, M., K. van der Wal, Het eigen gewicht van de dingen. Budel: Damon.
- van der Windt, Henny (1995) En dan: wat is natuur nog in dit land?. Natuurbescherming in Nedrland 1880-1990. Amsterdam/Meppel: Boom.